

internationale. In het laatste hoofdstuk krijgen bronnen als kaarten, atlassen, munten en zegels, papiergeld, films en mondelinge bronnen een beurt.

Seegers volstaat niet met een eenvoudige opsomming van titels en instellingsnamen, maar voorziet de lezer voortdurend van commentaar op de reikwijdte van de bibliografieën, hulpmiddelen en collecties en op de mate van hun bruikbaarheid. Daardoor krijgt zijn boek het karakter van een beredeneerd apparaat. Hierdoor en doordat van instellingen de adressen worden gegeven en tevens de wetenschappelijke verenigingen besproken worden, geeft de gids tevens een inzicht in de veelgelede organisatie van het vak.

Voor de beoordeling van dit soort gidsen zijn drie maatstaven aan te leggen: helderheid, indeling en volledigheid. Aan de eis van helderheid is voldaan. Ook de indeling is zo dat het boek goed toegankelijk en hanteerbaar is. Wel kan men zich afvragen, of de bibliotheken en hun collecties en catalogi, door de auteur in het bronnengedeelte ondergebracht, daar wel helemaal thuishoren. Bibliotheken bewaren inderdaad zeer veel primair materiaal, maar ook secundaire literatuur. Waar houdt primair op en begint secundair?

Volledigheid kent op zich weer twee kanten, namelijk naar thema's en naar opgenomen titels. De gids is op deze beide punten zeer gedegen, iets waarvoor de auteur en zijn functie bij de Economisch-historische bibliotheek borg staan; Seegers zit om zo te zeggen midden in de voorraadkamer.

Over het opnemen van thema's valt te twisten en beperking is, zeker bij een al zo grote rijkdom, nodig. Toch een tweetal suggesties, eventueel voor de volgende druk. Doorslaggevend voor economische verhoudingen en ontwikkelingen, met name de arbeidsmarkt zijn de arbeidsverhoudingen, zowel ouder als recenter. Verder zijn onderdelen van de rechtsgeschiedenis op macro- en micro-niveau relevant voor de economische geschiedenis; het wordt tijd dat historici dit aspect intensiever bij hun onderzoek gaan betrekken en een wegwijzer zou hen wat vaster op dit spoor kunnen zetten.

Wat betreft de geboden titels en instellingen is beperking wijs, zeker bij de buitenlandse/internationale. Selectie zal immer in bepaalde mate subjectief zijn, maar Seegers verantwoordt zich waar hij kiezen moet. Toch vallen wel wat — mogelijke — omissies op te werpen. Een recensie is niet de plaats om daarvan een lijstje te presenteren, maar de recensent is bilateraal ingegaan op Seegers' uitnodiging aan de gebruikers om hem van suggesties te voorzien. Resteert nog om te vragen, wat het nut is van de als bijlage gegeven lijst met personalia van de voormalige en functionerende hoogleraren in het vak en waarom naast een titelregister niet ook een auteurs- en/of onderwerpenregister is gemaakt.

A. C. A. M. Bots

E. E. G. Vermeulen, *Theorie van historische kennis. Historia vitae magistra? Oude en nieuwe opstellen over historische kennis ondermeer over R. Fruin, J. Huizinga, J. Romein, objectiviteit, historici en sociologen, rationaliteit van historische kennisvorming. Met enige notities over Tollebeeks schets van het denken van Fruin en de verhouding tussen historische kennis en levens- en/of maatschappijbeschouwing* (Assen/Maastricht: Van Gorcum, 1990, xiv + 219 blz., f35,-, ISBN 90 232 2551 1).

Met een grote maar argwanende belangstelling voor levensbeschouwelijke geschiedinterpretatie trok de student Vermeulen naar de universiteit van Nijmegen. Hoewel de historici 'klaroenstoten van een volstrekt dogmatische irrationele subjectivistische belijdenis van het Heilig Katholiek Geloof uitstootten, waren zij niet bereid hun geloof vanuit de geschiedenis te

beargumenteren. De student toog naar Geyl. Was zijn neopaganisme de vrucht van historisch onderzoek? De geleerde barstte in lachen uit. Dan naar Romein. Op grond waarvan verwacht u het rijk der communistische vrijheid? Een trieste glimlach — Romein geloofde het niet meer.

Vermeulen werd een strijdbaar apostel van het 'liberaal adogmatisme' — een levensbeschouwing die alle levensbeschouwingen als gelijkwaardig accepteert, en paradoxaal genoeg juist op grond hiervan zichzelf als 'meer gelijkwaardig' dan de anderen verkoopt. Wie wil nalezen hoe dat gaat, kan terecht bij deze bundeling van reeds gepubliceerde artikelen, 'verrijkt' met zure polemieken in de voetnoten. Vermeulen bewondert Huizinga van wege de 'afwezigheid van ieder spoor van geldingsdrift en agressiviteit'. Herhaaldelijk veronderstelt hij dat mindere wetenschappers zichzelf vooral omhoog steken door anderen naar beneden te trappen. Een onbedoeld komisch bewijs hiervan is dat Vermeulen in zijn later toegevoegde voetnoten herhaaldelijk pagina's lang uitlegt dat hij niet gaat uitleggen waarom Tollebeek een domoor is en een gevaar voor de volksgezondheid. Tollebeeks grootste misgreep is dat hij het waagt de vinger te leggen op het dogmatische karakter van het zelfingenomen liberaal adogmatisme van Fruin, zonder in te gaan op het pamflet waarin Vermeulen dertig jaar geleden Fruin tegen dit voor de hand liggende verwijt in bescherming nam.

Behalve dit geharrewar stelt Vermeulen ook een serieuze kwestie aan de orde. Met Fruin, Huizinga en Romein meent hij dat de geschiedschrijving zich bevindt in een polair spanningsveld tussen verstand en gemoed, weten en geloven. Vermeulen komt op voor een handhaven en doordenken van deze polariteit — een sympathiek doel, het is alleen de vraag in hoeverre hij hierin slaagt. De gespletenheid van de moderne mens in wetenschapper en idealist is een rode draad in de bundel. Die gespletenheid is voor Vermeulen het gevolg van het moderne historisch bewustzijn: 'Voor ons kennen hebben wij geen andere oriëntatiemogelijkheid dan de hof der historie: *Historia vitae ... magistra*'. Geen enkele leer heeft een 'meta-historisch' gezag. Toch hebben we idealen, maar wat stellen die voor als ze historisch zijn?

'Dogmatici' doorbraken het polaire karakter van subjectief-objectief en relatief-absoluut door het bezit van het absolute en objectieve te claimen en van daar uit de geschiedenis te bezien. Maar nu geschiedwetenschap het subjectieve en relatieve van ons kennen heeft aangewezen, wordt het objectieve en absolute vanuit de historie bezien en daarmee licht miskend. Deze opheffing van de polaire spanning wil Vermeulen tegengaan vanuit een 'op historische kennis geënte humanistische filosofie'. Hoe zo'n 'historische filosofie', bedoeld wordt kennelijk een levensbeschouwing waarin 'de mens centraal staat', het polaire karakter weer op spanning kan brengen terwijl dat juist door een overvloed aan historisme en relativisme is aangetast, is onduidelijk, want deze heilsleer blijft de lezer vooralsnog onthouden.

Zoals het positivisme in de negentiende eeuw een reactie van scepticisme en activisme opriep, zo roept het verklaren vanuit 'theorieën' nu de reactie op van het relativistische narrativisme. Een alternatief voor dit prijsgeven van het polaire spanningsveld, moeten we misschien niet alleen zoeken in een grotere plaats voor levensbeschouwing, maar ook in een erkenning van het 'esthetische bestanddeel van historische voorstellingen'. Als we 'meesteres geschiedenis' slechts 'wetenschappelijke theorieën' ter hand stellen, doceert zij determinisme. Geven we haar alleen levensbeschouwelijke principes, dan is geschiedenis een verlengstuk van de catechismus. Geven we haar alleen literaire middelen, dan resulteert een subjectief beeld. Willen we van de geschiedenis iets leren voor het leven, dan moeten we theorie, levensbeschouwing en kunst tegelijkertijd inschakelen. Misschien verschijnt in een wetenschappelijk verantwoorde, geëngageerde geschiedvertelling het schijnsel van 'het ware, goede en schone'?

M. Kuiper

J. Gerits, *Historische steden in Limburg* (Brussel: Gemeentekrediet, 1989, 264 blz., ISBN 90 5066 058 4).

Het initiatief voor de publikatie is uitgegaan van de veertien gemeenten die in de provincie Limburg als historische steden bekend staan. Dit zijn de voormalige Luikse steden Sint-Truiden en Tongeren; de Loonse steden Beringen, Bilzen, Borgloon, Bree, Hamont, Hasselt, Herk, Maaseik, Peer en Stokkem; de oorspronkelijk Brabantse stad Halen, die via het departement van de Nedermaas in de latere provincie Limburg terecht kwam en het keizerlijke Rekem, dat na 1600 als stad werd uitgebouwd en toen ook stadsrecht verwierf. Vanaf de Hollandse tijd werden echter nog enkel Hasselt, Maaseik, Sint-Truiden en Tongeren officieel als steden erkend. Het zou duren tot 1985 en zelfs 1987 vooraleer de andere, dank zij parlementaire tussenkomst, hun stadstitel terugkregen, met uitzondering van Rekem, dat thans een deelgemeente van Lanaken is. Aan Stokkem, dat sinds 1971 is samengevoegd met Dilsen, werd de titel van stad toegevoegd onder de nieuwe gemeentenaam Dilsen-Stokkem.

Ter ondersteuning van de parlementaire bemiddeling werd door de veertien gemeentebesturen een gezamenlijke stuurgroep opgericht en werd aan de Limburgse historicus Jan Gerits de opdracht gegeven voor elke betrokken stad een historisch onderzoek in te stellen 'vanaf de prehistorie tot de twintigste eeuw'. Die veertien bijdragen, waarvan het Gemeentekrediet van België de publikatie op zich heeft genomen, zijn in het voorliggend boek gebundeld. Zij werden voorafgegaan door een inleiding, waarin de auteur een beknopt historisch overzicht geeft van de complexe politieke en staatkundige structuren binnen dewelke de onderscheiden entiteiten zich hebben ontwikkeld. Voor het opstellen van de bijdragen heeft Gerits geen systematisch archiefonderzoek gedaan. Hij steunt essentieel op wat over de betrokken steden tot dusver werd gepubliceerd en heeft daartoe een uitgebreid literatuuronderzoek ingesteld. Maar daar voor geen enkele stad noch een volwaardige wetenschappelijk verantwoorde monografie, noch een globaal historisch naslagwerk voorhanden is, komen ook in de voorliggende bijdragen, door gebrek aan voorstudies, bepaalde aspecten onvoldoende aan bod. Dat geldt in de eerste plaats voor de demografische en de sociaal-economische evolutie. Verder zijn ook zekere periodes, inzonderheid de negentiende eeuw, onderbelicht. Toch heeft de auteur gepoogd de leemten enigszins aan te vullen aan de hand van gegevens geput uit onuitgegeven licentiaatsverhandelingen en door het uitvoeren van steekproeven in diverse archieven.

De respectieve bijdragen zijn volgens eenzelfde patroon opgesteld. Gerits geeft voor elke stad enige duiding over de site en de oudste sporen van menselijke aanwezigheid. Hij legt grotere nadruk op de historische factoren die voor de vestiging en de ontwikkeling van de stad determinerend zijn geweest. De auteur besteedt aandacht aan de uiterlijke verschijningsvorm en de voornaamste gebouwen en pleinen die in de stad een belangrijke rol hebben gespeeld. Tenslotte gaat hij meer uitgebreid in op de stedelijke instellingen die de bevolking hebben omkaderd of binnen dewelke zij is geëvolueerd. Over de stedelijke gemeenschap zelf verneemt de lezer daarentegen weinig, tenzij over het gezelschapsleven in zover dit althans uitdrukking vond in verenigingen van diverse aard.

Aan iedere bijdrage is een uitgebreide bibliografie toegevoegd. Deze laatste wordt voor iedere stad ingeleid door een beknopt overzicht van de stand van het historisch onderzoek. Dit overzicht heeft de niet geringe verdienste de aandacht te vestigen op de domeinen die nog braak liggen voor geschiedkundig onderzoek en/of op de aspecten die nog moeten worden bijgeschaafd. Moge het aanzetten tot aanvullende studie!

Een slotbeschouwing ontbreekt, waar bij voorbeeld de betekenis van de steden in hun onderling verband en ten opzichte van de naburige regio's zou zijn toegelicht, en waar ook nader zou zijn